

Про завдання та перспективи роботи сектору джерелознавства ІА АН УРСР

С. О. Беляєва, Н. О. Сон

Археологічні матеріали є важливими джерелами, що зберігають інформацію про історичний розвиток давніх суспільств. Повноцінне введення їх до наукового обігу можливе при розробці науково-методичних основ для їх вивчення з використанням автоматизованої системи їх обробки, нових підходів для їх систематизації.

Для розв'язання цих завдань було створено сектор джерелознавства в ІА АН УРСР, до складу якого ввійшли: група автоматизованої обробки джерел, фонди археологічних матеріалів, робоча група польового комітету. Робота сектору здійснюється за двома напрямками: розробка науково-дослідної тематики та практична діяльність. На першому з них досліджуються методичні питання систематизації джерел з метою створення інформаційної комп'ютерної системи. Вперше в СРСР розроблені модель інформаційно-пошукової системи «Археолог», первісна структура опису деяких груп джерел, сформовано масив даних обсягом 2 тис. одиниць, яку й було введено до ЕОМ СМ 1420.

Створення інформаційної системи на підставі автоматизованої обробки джерел передбачає складання банку даних, розробку програмного забезпечення, подальший розвиток кількісних методів, виконання чисельних експериментальних досліджень та широке використання ЕОМ і вимагає розв'язання цілого ряду організаційно-фінансових питань: цільового фінансування на пряму Президією АН УРСР, зміцнення кадрами програмістів, а в майбутньому і належного технічного забезпечення — придбання стаціонарної ЕОМ та персональних комп'ютерів.

Інформаційну систему нового рівня неможливо створити без відповідних науково-методичних розробок по систематизації,

реалізації заходів по збереженню, обліку та опису матеріалів.

Першим кроком до вирішення цих питань була розробка та впровадження нової структури наукових фондів, реорганізація їх практичної діяльності, постановка завдань, які відповідають сучасному стану наукового пошуку і тому реальному значенню, яке повинне набути це найбільше сховище археологічних матеріалів на Україні. Археологічні колекції були згруповані за розділами, основаними на історико-археологічній періодизації: пам'ятки первісної археології (розділ II), раннього залізного віку та античної археології (розділ III), слов'яно-руської та середньовічної археології (розділ IV). Крім того, враховується специфіка зберігання та опису знахідок з дорогоцінних металів, нумізматики (розділ I). Окремо зберігаються також матеріали новобудовних експедицій та археологічних розвідок (розділ V). Це зумовлено тим, що для останніх є характерним мікрорегіональне вивчення пам'яток великого хронологічного діапазону, що складає добру основу для поглиблених регіональних досліджень і так званої «вертикальної» тематики. Матеріали першого та п'ятого розділів знайдуть відображення і у тематичних каталогах та інших інформаційних покажчиках для відповідних культурно-хронологічних періодів, що допоможе скласти повне уявлення про наявність джерел. У кожному з розділів колекції розміщені за дрібною хронологічною послідовністю, культурною належністю, за пам'ятками, комплексами, з урахуванням років розкопок, регіонального місцезнаходження пам'ятки, персоналії. На нашу думку, така структура забезпечить ефективне використання наукових фондів, більш повне задоволення інформаційних потреб

дослідників, полегшить їм роботу з археологічними матеріалами. З метою створення оптимальних умов опрацювання колекцій вченими найближчим завданням є також систематизація фонду вцілому і кожної колекції окремо з урахуванням таких критеріїв як комплекси, об'єкти, категорії матеріалів, що дозволить підійти з іншого боку до розробки інформаційного опису кожної колекції як складової частини банку даних. Розроблений та втілений у практику новий підхід до формування опису знахідок, який передбачає розподіл за специфікою інформаційного внеску, історико-культурним значенням. Це індивідуальні, масові так звані лабораторні матеріали, тобто матеріали трьох категорій. До першої з них відносяться знахідки, що вміщують цінну інформацію, важливе наукове значення. Опис цих матеріалів потребує особливо уважного ставлення при формуванні системи ознак. Другу категорію складають масові матеріали, які за своїми інформаційними особливостями, як правило, мають значення для різних статистичних, порівняльно-статистичних та якісно-кількісних викладок і тому повинні орієнтувати опис саме на ці інформаційні ознаки. Слід додати, що і матеріали першої категорії не виключають застосування статистичних та інших вищенаведених методів аналізу, але кожна одиниця має більш різноманітний та особливий склад ознак. І, нарешті, лабораторні матеріали, які можуть використовуватись для різних приrodничо-наукових аналізів, в тому числі і тих, що передбачають втрату зразків, але це не нанесе збитків колекціям (маленькі уламки керамічних виробів, шлаків, дрібні фрагменти кісток, кременю та інші малоцінні матеріали).

Таким чином, кожна колекція буде мати інформаційну картку, що характеризує її склад. Але робота в цьому напрямку лише розпочалась і буде поглиблюватись далі. Найбагатшим сховищем матеріалів історії археологічної науки на Україні, найціннішою збіркою первісних джерел про дослідження археологічних пам'яток у республіці є науковий архів Інституту. Але аналіз стану архівного фонду показав, що його теж необхідно систематизувати та опрацювати, скласти тематичний інформаційний фонд, більш розвинутий довідковий апарат. Залишається гострим і питання організації, обробки, обліку та збереження матеріалів, їх реставрації, повноцінного використання для формування банку даних. Тому найближчим часом передбачається вдосконалення роботи цього підрозділу.

Певну допомогу по стандартизації звітної документації, що надходить до наукового архіву, повинен надати Польовий комітет, робоча група якого вже здійснила деякі заходи по вдосконаленню звітності, контролю за обліком археологічних знахідок та їх передачу у фонди Інституту та інші установи. Це сприятиме зосередженню інформації про археологічні джерела на території республіки.

Науково-дослідні завдання сектору нерозривно пов'язані з практикою джерелознавства. Незважаючи на існування у країні законодавства про охорону пам'яток історії і культури, в тому числі і пам'яток археології, залишається багато нерозв'язаних питань про зберігання, облік, використання археологічних матеріалів, експертної оцінки знахідок, які є шедеврами художнього мистецтва, духовної культури, історії науки і техніки. Потребує вдосконалення і система збереження, яка зараз не враховує специфіку наукової роботи з матеріалами, не відрегульовані відносини міжвідомчого характеру, в тому числі господарні розрахунки за виконання розробок науково-методичного плану на прохання інших установ, тимчасове використання фондових колекцій в експозиціях музеїв, виставках та ін. Існує також широке коло нерозв'язаних питань, пов'язаних з практикою використання та публікацією джерел. Розроблено проєкт положення про діяльність Інституту по збереженню, обліку, використанню матеріалів, їх публікації, введення госпрозрахункових елементів у виставочну популяризаційну роботу. Вперше поставлене питання про єдиний фонд матеріальних залишків стародавніх суспільств, що складається з археологічних, антропологічних, палеоботанічних та палеозоологічних матеріалів. При створенні єдиної інформаційної системи необхідно подолати труднощі при користуванні джерельною базою, ліквідувати наявні пробіли, що ускладнюють розробку проблематики, а інколи і значно затримують дослідження тих чи інших питань, сприяють депаспортизації колекцій або їх частин, які втрачають наукову цінність. З метою прискорення публікації археологічних матеріалів вважаємо доцільним поступове видання джерел за перспективним планом у різноманітних формах: це можуть бути зводи археологічних джерел, видання серії «Археологічні пам'ятки УРСР», що передбачає публікацію найбільш визначних пам'яток, науково-довідкової інформації, каталоги та науково-популярні праці, в тому числі багато ілюстровані видання пам'яток художнього мистецтва.

Одним з напрямків пропаганди наукових знань може бути проведення та участь у виставках. Треба активніше знайомити широкі кола громадськості зі скарбницями давніх культур, що знаходяться у фондах, цікавими документами з особистих фондів діячів науки, впроваджувати госпдоговірні методи роботи, кооперацію з іншими установами, подбати про видання буклетів, виготовлення сувенірів та ін. Перший такий досвід набутий при створенні виставки «Археологічні скарби України», організованої Інститутом археології АН УРСР разом з Українським відділенням фонду культури.

Важливим завданням у справі зберегання археологічних колекцій є подальший розвиток реставрації, консервації та музеефікації знахідок, вдосконалення їх методів, постійного контролю за станом фондів та архівних матеріалів. Зараз вже здійснена вибіркова перевірка документів

архіву та матеріалів фондів, з метою визначення тих, що потребують реставрації та консервації. Необхідно ввести регулярні профілактичні огляди у практику роботи, вирішити питання про формування кваліфікованих кадрів реставраторів, яких не вистачає зараз. Багато проблем пов'язано також з розробкою ефективних методів консервації, що не завдадуть шкоди знахідкам, надійних методів реставрації.

Залишається відкритим і питання міжвідомчої координації в галузі створення інформаційної системи з археологічних джерел у республіці, яке треба вирішувати на базі міжвідомчої Ради з проблемами «Археологія та давня історія УРСР».

Таким чином, перед сектором джерелознавства стоїть багато питань, що потребують виконання науково-дослідних розробок, перебудови практичної діяльності, нових підходів до вивчення археологічних джерел.

Керченський науково-методичний семінар

Е. В. Яковенко

Старожитності Боспору Кімерійського відомі далеко за межами нашої країни. Античні пам'ятки Східного Криму стали своєрідним «полігоном» радянського антикознавства і сприяли формуванню кількох поколінь науковців-істориків, археологів, епіграфістів, нумізматів. Проте останнім часом значно скоротилися масштаби досліджень боспорських міст і некрополів, скоротився і потік наукової інформації з цього регіону.

Під тиском руйнівного антропогенного впливу поступово зникають відомі архітектурні комплекси Пантікапею, Німфею, Мірмекію, відкриті в минулому експедиціями фундаторів радянського боспорознавства В. Д. Блаватського і В. Ф. Гайдукевича.

Саме тому великою подією стало створення в березні 1988 р. Керченського державного історико-культурного заповідника (за постановою Ради Міністрів УРСР від 16 березня 1987 р.). Першою науковою акцією щойно створеного заповідника стало проведення науково-методичного семінару «Проблеми дослідження і охорони археологічних пам'яток Криму», що з 4 по 7 квітня 1988 р. проходив у Керчі. Організаторами семінару стали: Інститут археології

АН УРСР, Міністерство культури УРСР, Управління культури Кримоблвиконкому. У роботі семінару взяли участь провідні спеціалісти наукових закладів Москви, Ленінграда, Києва, Сімферополя, Харкова, Білгорода та інших міст країни. Тема семінару привернула увагу вчителів історії, краєзнавців, архітекторів, журналістів.

Семінар розпочав роботу ранком 4 квітня в залі клубу Керченського судноремонтного заводу, де присутніх від імені громадськості міста привітала і побажала плідної роботи секретар міськкому Компартії України Е. Г. Мамонтова. Мета та завдання семінару були визначені у доповіді зам. директора Інституту археології АН УРСР, доктора архітектури С. Д. Крижицького, якою розпочалися наукові засідання. Особливий наголос доповідач зробив на важливості створення Керченського заповідника для дальшого дослідження і охорони пам'яток Боспору. Заповідник, відзначив С. Д. Крижицький, є найбільшим у країні археологічним музеєм, тому методика дослідження його пам'яток повинна відповідати цілям і завданням їх подальшої музеефікації, експонуванню архітектурно-будівельних об'єктів. Проте саме на